

Надія ПІДБЕРЕЖНИК

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Львівський регіональний інститут державного управління

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОБЛЕМ ЕТНІЧНОСТІ ТА НАЦІЇ В КОНТЕКСТІ НАУКИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Аналізуються основні сучасні концептуальні підходи до дослідження проблем етнічності та нації. Розкриваються основні положення примордіалістського, інструменталістського та конструктивістського напрямів щодо трактування природи та сутності етнічності й нації. З'ясовується, що при співвідношенні понять «етнічність» та «нація» первинною є категорія «етнічність», яка відображає якісні характеристики соціальної групи, що сформувалися історично і виявляються в мові, культурі, побуті та світогляді. Категорія «нація» – вторинна, вона з'являється на етапі самоусвідомлення етносом необхідності сформувати власну державу та містить у собі як етнічно-культурний, так і політичний складник.

Ключові слова: етнічність, нація, примордіалізм, конструктивізм, інструменталізм.

Nadiia Pidbereznyk. Conceptual principles of the research investigation of the problems of ethnicity and nation in the context of public administration study

The main contemporary conceptual approaches to investigate the problems of ethnicity and nation are analyzed. The main concepts of primordialist, instrumentalist and constructivist directions concerning the interpretation of nature and essence of ethnicity and nation are defined. It is founded out that «ethnicity» is the primary category in terms of the relationship between the concepts of «ethnicity» and «nation»; ethnicity is expressed by qualitative characteristics of the social group, which have been formed historically, and manifest themselves in language, culture, everyday life and worldview. Nation is secondary, and it appears at the stage of the ethnos' perception of necessity to form their own state and includes both the ethno-cultural and the political components.

Key words: ethnicity, nation, primordialism, constructivism, instrumentalism.

В умовах глобалізаційних та соціокультурних трансформацій, посилення міграційних потоків на початку ХХІ ст. і загострення на їх тлі у багатьох державах міжетнічних взаємин, актуальними стали проблеми співіснування етносів та націй. Адже міжнаціональні та міжетнічні відносини є важливими чинниками впливу на формування політичних процесів, якісних характеристик соціальної та етнокультурної сфер суспільства, його консолідації. Етнічна та культурна різноманітність вимагають від держави пошуку ефективних шляхів запобігання та врегулювання етнонаціональних проблем, зокрема щодо налагодження міжнаціональної та міжетнічної взаємодії, формування спільних для всіх етнічних груп суспільних цінностей та інститутів, досягнення політичної та міжнаціональної злагоди. Для пошуку шляхів подолання міжетнічних конфронтацій, зняття напруження в етнополітичній сфері важливо проаналізувати концептуальні підходи до дослідження проблем етнічності та нації.

Етнонаціональні проблеми та пошук шляхів їх вирішення зумовили зростання уваги науковців до аналізу етнічності. Зокрема, окремі аспекти етнічності та нації, етнонаціональних процесів досліджували Ф. Барт, П. Ван Ден Берг, Е. Сміт, В. Євтух, О. Картунов, А. Колодій. Проблеми етнічної та національної ідентичностей, етнічних конфліктів висвітлені в працях В. Андріяш, О. Антонюка, І. Кресіної, І. Кураса, О. Майбороди, Г. Мелеганіч.

Мета статті – охарактеризувати основні концептуальні підходи до трактування проблем етнічності та нації.

Розробка концептуальних підходів до трактування поняття «етнічність» розпочалась у 60-х рр. ХХ ст., коли у зв'язку з руйнуванням колоніальної системи та утворенням нових незалежних держав, посилилась увага до проблем етнічної ідентичності. Сам термін «етнічність» був ужитий антропологом Л. Майером у 1965 р. Із цього часу він почав активно використовуватися в наукових колах у контексті інтерпретації етнічних та расових явищ, які супроводжували процес формування націй Нового світу, зокрема американської, в основі якої не було автохтонних етнічних культур. Активні дослідження в цій сфері проводились у США. У результаті викристалізувалися три нові наукові підходи до розуміння проблем етнічності та етнополітики загалом: примордіалістський, інструменталістський, конструктивістський.

В основі концепції примордіалістського підходу (primordial – основний, первинний) лежить теза про соціально детерміновану природу етносу. Термін «примордіалізм» у науковий обіг увів у 1957 р. американський соціолог Е. Шилз. Серед відомих теоретиків примордіалізму крім Е. Шилза виділяють Г. Айзекса, П. Ван ден Берга, Ю. Бромлея, М. Вебера, К. Гіртця, Л. Гумільова, Е. Сміта, С. Широкогорова.

Примордіалісти проблему етнічності розглядають як вроджену властивість людської цивілізації зберігати власну ідентичність й ототожнювати себе з певним етносом. Адже етнічність надається кожній людині від народження й етнічні характеристики спільноти варто розглядати як наперед задані та генетично успадковані. Представники такого підходу наголошують на етнічності як на природній, фундаментальній властивості, яка в кожного етносу своя. Під час взаємодії етносів це може призводити до конфлікту етнічних ідентичностей. Таким чином, міжетнічні конфлікти є природним наслідком етнічних відмінностей.

На думку примордіалістів, людське суспільство – це конгломерація різних соціальних груп. Етнічна ідентифікація базується на глибоких, «примордіальних» атрибутах цієї групи, зумовлених спорідненістю та походженням. Таким чином, етнічність є «фіксованою» та незмінною частиною ідентичності соціального суб'єкта [8, с. 161].

Основними постулатами примордіалістського підходу до трактування етнічності є:

- етнічні особливості мають природжений характер і передаються від покоління до покоління;
- етнічні зв'язки є найважливішими за будь-які інші й етнічна ідентичність є ключовою;
- етнічна ідентичність є успадкованою і задовольняє глибинні природні людські потреби;
- етнічність – це споконвічний, природний, реальний, стабільний і загалом позитивний феномен, в основі якого лежить спільне походження [7, с. 104].

У межах дуалістичної етноцентричної концепції академіка Ю. В. Бромлея, де все національне зводиться до етнічного, науковець розмежував вузьке та широке значення терміна «етнос» – «етнікос» та «етносоціальний організм». «Етнікос» він розумів як історично сформовану на певній території спільність людей, які мають не лише загальні риси, але й відносно стабільні особливості культури (включаючи мову) і психіки, а також вони усвідомлюють свою єдність та відмінність від інших подібних утворень. При цьому етнічну самосвідомість він розглядає як вторинне явище, похідне від об'єктивних чинників. «Етнос» («етнікос»), на думку Ю. Бромлея, це результат дії етнічних процесів, таких як: внутрішньоетнічна консолідація, міжетнічна інтеграція, етногенетична парципація, сепарація, консолідація, фіксація. Проте базовою категорією в межах концепції етносу він вважав «етносоціальний організм» – окремі територіально-політичні суспільства, які являють собою самостійні макроєдиниці суспільного розвитку і характеризуються територіальною,

економічною, соціальною та політичною спільністю. Відповідно «етносоціальний організм», на відміну від «етнікосу», тісно пов'язаний із державою [1, с. 62].

Засновник еволюційно-історичного концепту етносу Е. Сміт розглядає етнос як спільноту, яка демонструє спільне для всіх її членів походження та історію, яка завдяки цій традиції має спільні особливості культури та територію і якій притаманне почуття солідарності серед членів групи. При цьому ядро етнічності міститься у міфах, спогадах, цінностях, символах і характерних стилях особливих історичних конфігурацій, а психологічний та емоційний елементи етнічної ідентифікації є визначальними та виникають з історичного і культурного підґрунтя особи [15, р. 235]. Дослідник наголошує на витривалості, постійності та тривалості етнічних зв'язків і відчуттів та стверджує, що вони є примордіальними, оскільки набуті через етнічну соціалізацію соціального суб'єкта [15, р. 237].

Представник пасіонарної теорії Л. Гумільов розглядав етнос як біологічний феномен, колектив людей, що виник природно і з часом набуває складного соціокультурного явища самоідентифікації. На думку дослідника, етнічні властивості породжуються природними факторами – етнічним полем, а етнічні спільноти відрізняються одна від одної своєрідними стереотипами поведінки [4, с. 49 – 55]. Індикатором етнічної належності дослідник виділив факт протиставлення «своїх» і «чужих», який з'єднує спільноту в єдине ціле. На думку Л. Гумільова, етнічна, національна спільнота існує доти, доки її члени протиставляють себе схожим спільнотам, і перестає існувати, коли не відчуває відмінності «своїх» і «чужих». При цьому етнічне не тотожне соціальному й етноси не належать до соціальних інститутів [5, с. 294].

На сьогодні серед представників примордіалістського підходу, у межах якого вперше намагались дати визначення етнічності, спостерігається існування двох течій: соціобіологічний примордіалізм, який розглядає примордіальні зв'язки групи як біологічний феномен, та етносимволізм, що трактує примордіальні зв'язки групи як продукт культури, історії або фундаментальних міфів, символів. Останні є сталими і не змінюються протягом усієї життєдіяльності особи [16].

Якщо, відповідно до примордіалістського підходу, першість надається психологічним, наперед заданим факторам етнічної поведінки, упускаючи внутрішні процеси розвитку етнічних спільнот, то інструменталізм акцентує увагу на раціональному аспекті етнічної ідентичності. Такий підхід сформувався у 70-х рр. ХХ ст. як відповідь на неспроможність примордіалістів пояснити зростання національних рухів. Його основу становлять праці Д. Горовіца, К. Янга, Р. Брубейкера, у яких ключова теза зводиться до визначальної ролі соціальних процесів у формуванні етнічності.

На думку інструменталістів, які намагались знайти причини, що роблять етнічність соціально та політично важливим феноменом, етнічність є новою соціальною конструкцією, проте вона не має культурного коріння, оскільки культурні риси, які використовуються як етнічні символи, не мають органічного походження, а є ознаками етнічної солідарності. При цьому етнічність та етнічні ознаки є своєрідним інструментом, послуговуючись яким етнічна група може захищати свої інтереси [2, с. 266].

Відповідно до інструменталістського підходу, етнічність – це ситуативна ідентифікація, що залежить від стосунків, сприйняття, почуттів, які завжди динамічні або залежать від ситуації, у яку потрапляє індивід. Тому часто цей напрям ще називають ситуаціонізмом, оскільки його представники підкреслюють мінливість та ситуативність етнічності. Саме в такій однобічності трактування і міститься ряд недоліків цього підходу, серед яких: недостатня увага до культури як важливого елемента етнічності; невміння пояснити, чому етнічна ідентичність є стійкою характеристикою групи; ігнорування емоційно-психологічного складника етнічності.

Основи третього підходу до трактування етнічності – конструктивізму – були

закладені в працях Р. Брубейкера, Р. Бурд'є, Ф. Барта, Е. Гелнера. Цей напрям акцентує увагу на соціальному характері етнічності, яка розглядається як форма організації культурних відмінностей у суспільстві.

У межах конструктивістської парадигми етнічність – це процес конструювання уявних спільнот, який ґрунтується на вірі в те, що вони пов'язані природними зв'язками, спільним походженням, єдиною культурою, історичним минулим. Проте етнічність не являє собою результат дії ірраціональних чинників, вона є соціальним явищем, адже етнічна група конструює себе лише тому, що її члени вбачають у цьому певну доцільність. Тому особливого значення в межах цього підходу набуває не трактування етнічних феноменів, заснованих на об'єктивних атрибутах етнічної групи, а їх суб'єктивне сприйняття – групова свідомість, почуття солідарності, міфотворчість [2, с. 268].

В основі конструктивістського підходу є заперечення природності та генетичної заковданості етнонаціональних ознак. Етнічність розглядається як ситуативний та нав'язаний феномен, а етнічні групи являють собою не реальні спільноти, а певні інтелектуальні конструкти, витворені з практичною метою політичними елітами або науковцями, які за допомогою розгалуженої системи освіти та засобів масової інформації транслиують власні ідеї масам і в такий спосіб активно впливають на них.

Так, норвезький дослідник Ф. Барт наголошує на вирішальній ролі в процесі формування етнічної ідентичності етнічних кордонів. На його думку, будь-яка спільнота є, насамперед, демаркацією з іншою спільнотою, а етнічність стає формою соціальної організації культурних відмінностей. При цьому культурна єдність є не первинною характеристикою етнічної групи, а результатом її існування. Організаційна структура етнічної групи створюється в процесі етнічного самовіднесення і віднесення одних до інших груп [14, р. 204].

Прикладом конструювання етнічності може бути формування сепаратистського проекту Новоросії і псевдонації (новоросів) – конструкту російських етнополітологів – політехнологів. Відповідно до цього проекту, до складу Новоросії мав увійти Південь та Схід України у складі 8 областей (Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської, Харківської та Дніпропетровської) [11].

На сьогодні дослідники етнічності та етнічних процесів намагаються уникати концептуального протистояння, поєднуючи у своїх теоріях ключові аспекти всіх трьох напрямів, що дозволяє якнайповніше дослідити всі аспекти феномену етнічності – від ірраціонального до соціального та ситуативного.

У контексті аналізу проблем етнічності окреслюється ще одна проблема – трактування категорії «нація». На думку примордіалістів, ключову роль у формуванні нації відіграє етнічне ядро, культура та культурні традиції, територія. Вони підкреслюють її походження в минулому. Інструменталісти трактують і позначають етнічність та націю одним поняттям – «етнонімом» – універсальним явищем, що не бере свій початок в історичному минулому, а концентрується на сучасному та майбутньому. Конструктивісти також заперечують тезу про спадкоємність нації (територіальної, культурної, політичної) і трактують її як модерне утворення, що не має попередників у минулому.

Один із представників примордіалістського підходу Е. Сміт, який обстоює ідею природного (етнічного) складника у формуванні національної свідомості індивіда, ідеальним типом нації вважає «названу і самовизначену людську спільноту, члени якої плекають спільні міфи, спогади, символи, вартості і традиції, створюють і поширюють характерну публічну культуру й дотримуються спільних вартостей і спільних законів» [12, с. 40]. Національну ідентичність дослідник визначає як «неперервне відтворення, реінтерпретацію структури вартостей, символів, спогадів, міфів і традицій, що становлять характерну спадщину націй та ідентифікацію індивідів із цією структурою і спадщиною» [12, с. 40].

Представник інструменталістського підходу Е. Геллнер вважає, що нація повинна мати виключно політичне походження з максимальним відхиленням від саморозвитку на етнічній основі. На його думку, нація – це культурна єдність у системі ідей, умовних зв'язків, способів поведінки і спілкування [3, с. 35]. З огляду на це дослідник Р. Додонов стверджує, що «до однієї нації можуть входити декілька етносів, великих або малих; один етнос може бути розпорошеним по багатьох і багатьох націях» [6, с. 66] (переклад автора. – *Н. П.*).

На думку конструктивістів, нація – це головна політична форма сучасного об'єднання людей, яку характеризують:

- окреслена територія з фіксованим центром і демаркованими та контрольованими кордонами;
- єдина правова система і спільні правові інституції в межах цієї території, які створюють політично-правову спільноту;
- участь усіх членів у суспільному житті та політиці нації;
- масова публічна культура, поширювана засобами державної стандартизованої системи масової освіти;
- колективна незалежність, інституційно утверджена у формі суверенної територіальної держави цієї нації;
- членство нації в «інтернаціональній» системі товариства націй;
- легітимація нації завдяки ідеології націоналізму [12, с. 31 – 32].

А. Колодій визначає націю як модерну культурно-політичну спільноту, що має достатній для забезпечення єдності шар спільної соціетальної культури та здатна функціонувати як політично організоване суспільство з власним (суверенним) урядом [10].

Як історичний феномен нація є соціокультурною, економічною, політичною та комунікативною єдністю людей, що забезпечує їм цивілізоване життя в межах світової спільноти. Вона виникає в результаті консолідації різних субетнічних груп, які проживають на певній території, довкола певного етносу, унаслідок усвідомлення їхньої окремішності, політичного, економічного, а іноді й військового конституювання у світі соціальних взаємозв'язків з іншими народами, конституювання своєї особливості у всезагальному, загальнолюдському вимірі [13, с. 29 – 30].

З огляду на вищезазначені трактування понять етнічності та нації в контексті примордіалістського, інструменталістського та конструктивістського підходів, на наш погляд, при співвідношенні цих понять первинною є категорія «етнічність», а «нація» – похідна від неї і пов'язана з процесом самоусвідомлення етносом (чи групою етносів) необхідності сформувати власну державу. При цьому етнічність слід розглядати як особливі якісні характеристики соціальної групи індивідів, які сформувались історично під дією зовнішніх та внутрішніх факторів існування та особливостей території проживання цієї групи і виявляються в її мові, культурі, побуті та світогляді. Такі характеристики передаються з покоління в покоління та дозволяють індивіду певної групи ідентифікувати себе з нею, вирізняючись з-поміж інших.

Що ж до поняття нації, то вона містить у собі як етнічно-культурний, так і політичний складник. Адже на сьогодні існують нації, при утворенні яких ключову роль відіграли і надалі домінують історична традиція та культура – сутнісні ознаки етносу перенеслися на націю як історичну спільність людей. Це так звані етнічні нації. Водночас існують нації, у формуванні яких ключову роль відіграли політичні цінності та інституції. Їх члени мають громадянські якості, цінують і практикують своє громадянство та мають спільну для всіх громадян надетнічну ідентичність, базовану на спільній соціетальній культурі та політичних цінностях. У них домінують ліберальні ідеї рівності індивідів та етнокультурної нейтральності держави.

У політичних національних спільнотах постійною проблемою є підтримання культурно-символічного коду єдності, а для етнічних націй після здобуття державності не менш важливим є творення консолідованої політичної спільноти в межах усього суспільства, яка заради стійкості повинна також мати ознаки культурно-ціннісної спільноти [9].

Тож допоки нація не сформувала національну державу як легітимацію свого права на самовизначення та організацію суспільства, вона не може бути геополітичною реальністю, суб'єктом та об'єктом міжнародних відносин. Нація формує життєздатне суспільство й державу, які гарантують його безпеку та життєві інтереси, виконує функцію носія мети розвитку суспільства в цілому.

Таким чином, на сьогодні дослідження проблем етнічності та нації ґрунтуються здебільшого на основі положень примордіалістського, інструменталістського, конструктивістського концептуальних підходів. У межах примордіалізму етнічність являє собою природну, вроджену властивість етносу, і саме етнічне ядро та культурні традиції етносу лежать в основі формування нації. Для прихильників інструменталізму етнічність та нація є інструментом реалізації цільових соціальних суб'єктів у політичному та соціальному полі функціонування соціальних спільнот і позначаються одним поняттям – «етнонім». Конструктивісти розглядають етнічність як соціальне явище, результат бажання соціальної групи сконструювати уявну спільноту для реалізації спільних цілей, а нація – це сучасна політична форма конструювання спільнот.

При співвідношенні понять «нація» та «етнічність» первинною є категорія «етнічність», а «нація» – вторинна, вона пов'язана з процесом самоусвідомлення етносом необхідності сформувати власну державу. Етнічність розглядають як якісні характеристики соціальної групи, сформовані історично під дією зовнішніх та внутрішніх факторів її існування, які виявляються в мові, культурі, побуті та світогляді. Нація містить у собі як етнічно-культурний, так і політичний складники. Між ними може бути як пропорційне співвідношення, так домінування однієї з характеристик, унаслідок чого формується за своєю сутністю етнічна або політична нація.

Предметом подальших наукових досліджень стануть проблеми міжетнічної взаємодії в Україні.

Список використаних джерел / List of references

1. **Бромлей Ю. В.** Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 418 с. [Bromley Yu. V. Ocherki teorii etnosa / Yu. V. Bromley. – M. : Nauka, 1983. – 418 s.]
2. **Вітман К. М.** Етнічність як об'єкт етнополітичного аналізу / К. М. Вітман // Наук. пр. Одес. нац. юрид. акад. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – Т. VII. – С. 258 – 270 [Vitman K. M. Etnichnist yak ob'iekt etnopolitychnoho analizu / K. M. Vitman // Nauk. pr. Odes. nats. yuryd. akad. – Odesa : Yuryd. lit., 2008. – T. VII. – S. 258 – 270].
3. **Геллнер Э.** Нации и национализм / Э. Геллнер. – М. : Прогресс, 1991. – 320 с. [Gellner E. Natsii i natsionalizm / E. Gellner. – M. : Progress, 1991. – 320 s.]
4. **Гумилев Л. Н.** Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : Рольф, 2002. – 549 с. [Gumilev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli / L. N. Gumilev. – M. : Rolf, 2002. – 549 s.]
5. **Гумилев Л. Н.** Этносфера. История людей и история природы. – М. : Экспрос, 1993. – 544 с. [Gumilev L. N. Etnosfera. Istoriya lyudey i istoriya prirody. – M. : Ekopros, 1993. – 544 s.]
6. **Додонов Р. А.** Некоторые аспекты этатического подхода к определению понятия «нация» / Р. А. Додонов // Константы. – 1995. – № 11. – С. 65 – 70 [Dodonov R. A. Nekotorye aspekty etaticheskogo podhoda k opredeleniyu ponyatiya «natsiya» / R. A. Dodonov // Konstantyi. – 1995. – № 11. – S. 65 – 70].
7. **Картунов О. В.** Вступ до етнополітології : наук.-навч. посіб. / О. В. Картунов. – Київ : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с. [Kartunov O. V. Vstup do etnopolitologii : nauk.-navch. posib. / O. V. Kartunov. – Kyiv : In-t ekonomiky, upravlinnia ta hospodarskoho prava, 1999. – 300 s.]

8. **Крячко В. І.** Теоретико-методологічні засади дослідження етнічності: соціологічний ракурс базових теорій / В. І. Крячко // Соціологія. Нова парадигма. – 2012. – Вип. 110. – С. 156 – 166 [Kriachko V. I. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia etnichnosti: sotsiolohichniy rakurs bazovykh teoriy / V. I. Kriachko // Sotsiologia. Nova paradyhma. – 2012. – Vyp. 110. – S. 156 – 166].
9. **Колодій А.** До питання про сутність, шляхи і стадії формування громадянської нації в Україні / А. Колодій // Народознавчі зошити. – 2004. – № 5 – 6. – С. 12 – 25 [Kolodii A. Do pytannia pro sutnist, shliakhy i stadii formuvannia hromadianskoi natsii v Ukraini / A. Kolodii // Narodoznavchi zoshyty. – 2004. – № 5 – 6. – С. 12 – 25].
10. **Колодій А.** Соціетальна культура як чинник національної консолідації / А. Колодій // Консолідація українського народу: конституційно-правові аспекти : зб. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. 28 лют. – 1 берез. 2013 р. Львів. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 2013. – С. 40 – 54 [Kolodii A. Sotsiietalna kultura yak chynnyk natsionalnoi konsolidatsii / A. Kolodii // Konsolidatsiia ukrainskoho narodu: konstytutsiino-pravovi aspekty : zb. st. za materialamy nauk.-prakt. konf. 28 liut. – 1 berez. 2013 r. Lviv. – Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu, 2013. – S. 40 – 54].
11. **Російські** академіки обіцяють підготувати видання «Історія Новоросії» до березня 2015 року // Історична правда. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/08/26/144345> [Rosiiskii akademiky obitsiaiu pidhotuvaty vydannia «Istoriia Novorosii» do bereznia 2015 roku // Istorychna pravda. – Rezhym dostupu : <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/08/26/144345>].
12. **Сміт Е. Д.** Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт, республіка / Е. Д. Сміт. – Київ : Темпора, 2009. – 312 с. [Smit E. D. Kulturni osnovy natsii. Ierarkhiia, zapovit, respublika / E. D. Smit. – Kyiv : Tempora, 2009. – 312 s.].
13. **Степико М. Т.** Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – Київ : НІСД, 2011. – 336 с. [Stepyko M. T. Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia : monohrafiia / M. T. Stepyko. – Kyiv : NISD, 2011. – 336 s.].
14. **Barth F.** Ethnic Groups and Boundaries / Fredrik Barth. – Boston, 1969. – 153 p.
15. **Smith A.** The Diffusion and Nationalism: Some Historical and Sociological Perspectives / A. Smith // British Journal of Sociology. – 1978. – Vol. 29. – № 2. – P. 235.
16. **Wan E.** A Review of the Literature on «Ethnicity» and «National Identity» and Related Missiologoccal Studies / Enoch Wan, Mark Vanderwerf. – Access mode : ojs.globalmissiology.org/index.php/english/article/view/194/542.

Надійшла до редколегії 03.05.18